

Vysoká škola ekonomická v Praze
Recenzované studie

Working Papers
Fakulty mezinárodních vztahů

17/2008

**Přístup založený na lidských právech:
realita nebo cíl
současné rozvojové pomoci?**

Štěpánka Zemanová

**Faculty of International Relations
Working Papers**

17/2008

**Přístup založený na lidských právech:
realita nebo cíl
současné rozvojové pomoci?**

Štěpánka Zemanová

Volume II

Vysoká škola ekonomická v Praze
Working Papers Fakulty mezinárodních vztahů
Výzkumný záměr MSM6138439909

Tato studie byla vypracována v rámci Výzkumného záměru Fakulty mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze MSM6138439909 „Governance v kontextu globalizované ekonomiky a společností“ a v rámci vědeckého projektu grantové agentury České Republiky (č. 407/06/P020 „Evropeizace zahraniční politiky v oblasti lidských práv“. Studie procházejí recenzním řízením.

Název:	Working Papers Fakulty mezinárodních vztahů
Četnost vydávání:	Vychází minimálně desetkrát ročně
Vydavatel:	Vysoká škola ekonomická v Praze Nakladatelství Oeconomica Náměstí Winstona Churchilla 4, 130 67 Praha 3, IČO: 61 38 43 99 E 17794
Evidenční číslo MK ČR:	1802-6591
ISSN tištěné verze:	1802-6583
ISSN on-line verze:	
ISBN tištěné verze:	
Vedoucí projektu:	Prof. Ing. Eva Cihelková, CSc. Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta mezinárodních vztahů Náměstí Winstona Churchilla 4, 130 67 Praha 3 +420 224 095 270, +420 224 095 248, +420 224 095 230 http://vz.fmv.vse.cz/

VÝKONNÁ RADA

Eva Cihelková (předsedkyně)

Vysoká škola ekonomická v Praze

Vladimíra Dvořáková

Vysoká škola ekonomická v Praze

Olga Hasprová

Technická univerzita v Liberci

Zuzana Lehmannová

Vysoká škola ekonomická v Praze

Marcela Palíšková

Nakladatelství C. H. Beck, Praha

Judita Štouračová

Vysoká škola mezinárodních
a veřejných vztahů, Praha

Dana Zadražilová

Vysoká škola ekonomická v Praze

REDAKČNÍ RADA

Regina Axelrod

Adelphi university, New York, USA

Peter Bugge

Aarhus University, Aarhus, Dánsko

Petr Cimler

Vysoká škola ekonomická v Praze

Peter Čajka

Univerzita Mateja Bela,

Bánská Bystrica, Slovensko

Zbyněk Dubský

Vysoká škola ekonomická v Praze

Bernd Hallier

EHI Retail Institute, Köln,

Německo

Jaroslav Jakš

Metropolitní univerzita Praha

Vladimír Jeníček

Vysoká škola ekonomická v Praze

Eva Karpová

Vysoká škola ekonomická v Praze

Jaroslav Kundera

Uniwersytet Wrocławski, Wrocław,
Polsko

Lubor Lacina

Mendelova zemědělská a lesnická
univerzita, Brno

Václava Pánková

Vysoká škola ekonomická v Praze

Lenka Pražská

emeritní profesor

Mikuláš Sabo

Ekonomická Univerzita

v Bratislave, Slovensko

Margarita Shivergueva

Nov b'lgarski universitet, Sofie,
Bulharsko

Leonid Strowskij

Ural'skij gosudarstvennyj

techničeskij universitet,

Jekatěrinburg, Rusko

Peter Terem

Univerzita Mateja Bela,

Bánská Bystrica, Slovensko

Milan Vošta

Vysoká škola ekonomická v Praze

ŠÉFREDAKTOR

Jakub Krč

Vysoká škola ekonomická v Praze

**Přístup založený na lidských právech:
realita nebo cíl současné rozvojové pomoci?**

Štěpánka Zemanová (zemanova@vse.cz)

Abstrakt:

V průběhu posledních dvou dekad došlo k mnoha změnám v cílech, metodách a způsobech poskytování rozvojové pomoci. V rámci nich lze pozorovat výrazný nárůst důrazu kladeného na lidská práva, který vede k rozvoji tzv. přístupu založeného na lidských právech. Text se zabývá teorií i praxí tohoto přístupu, společnými charakteristikami i odlišnostmi jeho pojetí v rámci činnosti mezinárodních mezivládních organizací a států. V první části přináší obecné vymezení pojmu „přístup založený na lidských právech“. Poté sleduje jeho chápání různými aktéry, resp. skupinami aktérů rozvojové pomoci. V závěru se zaměřuje na konkrétní dopady aplikace přístupu v rámci rozvojového plánování, zejména na intenzitu a systematickosti jeho využití.

Klíčová slova: přístup založený na lidských právech, rozvojová pomoc, mezinárodní organizace, nevládní organizace a hnutí.

Human Rights Based Approach:

A Reality or a Goal of Contemporary Development Assistance?

Štěpánka Zemanová (zemanova@vse.cz)

Summary:

During this decade and the 1990s many changes occurred in goals, methods and ways of development assistance providing. Within them substantial increase of the accent put on human rights may be observed, which leads to the evolution of the so-called Human Rights Based Approach. The paper focuses on theory and practical consequences of the approach, with special emphasis on common features and differences in its perception within the activities of international intergovernmental organizations and states. In the first parts it deals with a general definition of Human Rights Based Approach. Then it follows its conceptions in the work of various donors. At the end it examines its consequences in development planning, especially the intensity and orderliness of its use.

Keywords: human rights based approach, development assistance, international organizations, NGOs

JEL: O150, O190, O200, I300

Obsah

Úvod	7
1 Vývoj a současná podoba HRBA	8
1.1 Vztah mezi lidskými právy a rozvojovou pomocí v historické perspektivě	8
1.2 Vymezení HRBA a jeho základní principy	9
2 Pojetí HRBA z pohledů různých aktérů rozvojové pomoci	11
2.1 Mezinárodní mezivládní organizace	11
2.2 Státy	12
3 Dopady HRBA na úrovni plánování rozvojové pomoci	15
3.1 Lidská práva jako cíl nebo jako základna rozvojové pomoci	15
3.2 Pozice lidských práv v rozvojových projektech mezinárodních mezivládních organizací	16
3.3 Státy	17
Závěr	19
Literatura:	21

Úvod

V průběhu posledních dvou dekad došlo k mnoha změnám v cílech, metodách a způsobech poskytování rozvojové pomoci. K výrazným trendům, které zde bylo možno zaznamenat, patří zvyšování důrazu kladeného na politické aspekty této formy podpory zemí třetího světa, zahrnující zejména demokratizační procesy, respektování principů dobré správy veřejných věcí (good governance) a posilování úcty k lidským právům. Zatímco v průběhu studené války zmíněné aspekty ustupovaly do pozadí strategickým zájmům a bezpečnostním potřebám vyplývajícím z reality bipolárního uspořádání světa, dnes jsou považovány za důležité předpoklady ekonomického vzestupu méně rozvinutých států, zvyšování životní úrovně všech vrstev jejich obyvatelstva a globálního boje proti bídě. Zároveň ovšem představují jeden z cílů, které by při poskytování rozvojové pomoci měli sledovat jak bilaterální dárci¹, tak její organizátoři na multilaterální úrovni².

Pokud jde o lidská práva, projekty uskutečňované v rámci rozvojové pomoci v současnosti představují jednu z nejvýznamnějších forem jejich finanční podpory.³ Navíc se tato podpora neodehrává jen v rámci specializovaných akcí. V poslední době se stále zřetelněji ukazuje snaha dosahovat zlepšení v oblasti lidských práv i u aktivit sledujících primárně zcela jiné, politické a zejména ekonomické a sociální cíle. Zahrnování prvku lidských práv do takových projektů, jakými jsou např. budování moderní veřejné správy nebo reformy daňových systémů, bývá souhrnně označováno jako přístup založený na lidských právech (Human Rights Based Approach – HRBA).

Rozvoj HRBA podporují mezinárodní organizace, vlády států náležejících do dárcovské komunity a jejich rozvojové agentury i nevládní subjekty, které se na úrovni jednotlivých zemí i v širším mezinárodním měřítku zabývají pomocí zemím třetího světa. Jde však skutečně, jak zpravidla uvádějí, o systematickou činnost zahrnutou do celého spektra jejich aktivit? Nebo je tento přístup v praxi aplikován selektivně? A pokud ano, na jaké se omezuje případy?

Následující text se snaží právě položené otázky zodpovědět na základě shrnutí teoretických poznatků o HRBA a na základě konkrétních příkladů. Jako východisko pro teoretickou analýzu využívá základní práce týkající se vzájemné souvislosti lidských práv a rozvoje, publikované předními odborníky v této oblasti (Sen 1999), (Nussbaum 1997), (Uvin 2004),

¹ Zejména vlády států a státní rozvojové agentury, ale též nestátní subjekt zainteresované na poskytování rozvojové pomoci.

² Především mezinárodní mezivládní organizace, případně mezinárodní sítě nevládních organizací a hnutí.

³ Další, v tomto textu nesledované formy, tvoří zvláštní zdroje vynakládané vládami v návaznosti na jejich politické aktivity a některé součásti humanitární pomoci.

(Tomasevski 1995), (Piron; Watkins 2004) aj. mezinárodními organizacemi (OECD 2006) a zčásti i nestátním sektorem (Mitlin; Patel 2005). Jako příklady volí významné multilaterální aktéry, OSN, Mezinárodní banku pro obnovu a rozvoj (IBRD), a EU, přední bilaterální poskytovatele rozvojové pomoci – Velkou Británii, Švédsko a Norsko a v omezené míře i některé zástupce nevládního sektoru.

1 Vývoj a současná podoba HRBA

1.1 Vztah mezi lidskými právy a rozvojovou pomocí v historické perspektivě

Pokud se týče problematiky lidských práv a rozvojové pomoci, až do konce studené války v celosvětovém měřítku převládala tendence k oddělování obou oblastí, a to nejen v praktické rovině, ale i v rámci mezinárodně politického a ekonomického diskurzu. Výrazněji se tato tendence projevovala patrně v mezinárodních organizacích, které jsou ve svých statutech vázány povinností nezasahovat do vnitřních věcí členských států. Zjevná byla ale i na úrovni států a v tzv. rozvojové komunitě, zahrnující odbornou veřejnost i laické účastníky občanských iniciativ a hnutí. I když se tato komunita zasazovala o posilování lidské důstojnosti, o zmírnění vykořisťování a o zabránění různým formám vyloučení ze společnosti, nehovořila jazykem lidských práv. Pokud už lidská práva byla v souvislosti s rozvojovou pomocí zmiňována, jednalo se zpravidla o práva občanská a politická. Ekonomická, kulturní a sociální práva, zčásti zpochybňovaná pro svou kolektivní podstatu a zčásti zatracovaná kvůli charakteru cílů k naplnění v delším časovém horizontu, zůstávala na samém okraji (Tomasevski 1995), (Uvin 2004).

Po roce 1990 bylo možné zaznamenat nejprve rétorické změny. V dokumentech mezinárodních institucí, např. Světové banky nebo Rozvojového programu Spojených národů (UNDP) se začaly objevovat zmínky o dlouhodobém příspěvku k realizaci lidských práv, spočívajícím v podpoře programů na vzdělání, zdravotní služby, zemědělství a s ním související výživu nebo bydlení. Symbolicky tuto etapu předznamenala již v roce 1986 OSN „Deklarací o právu na rozvoj“. OSN ji též v roce 1993 završila „Závěrečným dokumentem Vídeňské konference o lidských právech“, v němž nově označila jako neoddelitelné a vzájemně se podporující otázky rozvoj, demokracii, a respektování lidských práv a základních svobod (Piron; Watkins 2004).

Změna přístupu se brzy odrazila v širším zavádění pozitivní a negativní kondicionality - tj. podmiňování rozvojové spolupráce jistými pokroky v oblasti lidských práv, případně omezování (přerušování) rozvojové pomoci v reakci na jejich hrubé porušování. Jak však upozorňuje Uvin (2004), v rámci širší skupiny politických cílů zahrnující, mimo lidských práv též výše zmiňované

demokratizační procesy a principy dobré správy veřejných věcí, poměrně často zde docházelo k dvojí redukci. Namísto uvedené trojice se důraz kladl pouze na demokratické principy. Z nich pak byla vyzdvihována především realizace svobodných voleb. Kondicionalita ve své původní podobě byla též často kritizována pro nesystematické a selektivní využití.

V průběhu 2. poloviny 90. let se proto vedle ní stále výrazněji prosazovaly prvky tzv. pozitivní podpory lidských práv. Ta se na rozdíl od kondicionality, využívající politický tlak na vlády rozvojových zemí⁴, zaměřuje na vytváření prostředí příznivého pro zlepšování situace v oblasti lidských práv. Proto sleduje výrazně širší spektrum cílů – vedle takových změn v sociálním a ekonomickém systému, které by vedly ke vzniku příznivějších podmínek pro realizaci lidských práv, též změny v chování jednotlivých aktérů politických procesů v cílových státech a v jejich vzájemných vztazích a rozšiřování možností činnosti subjektů, které jsou lidským právům nakloněny. Podle Uvina (2004: 85) se na počátku této dekády pro uvedené účely využívalo až 10 % všech finančních prostředků určených na rozvojovou pomoc.

Zároveň v období konce 90. let začaly teoretické debaty o zatím nejvyšším stádiu začlenění lidských práv do rozvojové pomoci, představovaném právě HRBA. Jedním z nejznámějších příspěvků se v této debatě stala monografie nositele Nobelovy ceny za ekonomii Amartyi Sena „Rozvoj jako svoboda“ z roku 1999. Úsilí o praktickou aplikaci tohoto přístupu se zintenzívnilo s nástupem nového tisíciletí. Dle nedávné studie připravené pro OECD (OECD 2006: 26-28) se jeho prvky začaly prosazovat do politiky řady bilaterálních i multilaterálních dárců.⁵ Na začátku této dekády jej navíc významně podpořil Miléniový summit OSN. V září 2005 pak podporu znovu vyjádřil Světový summit uskutečněný v newyorském sídle této organizace.

1.2 Vymezení HRBA a jeho základní principy

Současné teoretické pojetí HRBA odráží překonání tzv. Liovy teze, spojované s bývalým ministerským předsedou Singapuru Li Kuang-jaem, podle níž ekonomický rozvoj nesouvisí s politickým uspořádáním, resp. přísnější režim omezující lidská práva pro něj za určitých okolností může vytvořit příhodnější podmínky.⁶ Zároveň vychází z nového chápání rozvoje překračujícího dřívější

⁴ Mezi cíle takového tlaku patří zejména příprava adekvátní legislativy a její praktická implementace, zabránění nejzávažnějším formám porušování lidských práv, řádné vyšetření a potrestání viníků hrubých humanitárních excesů apod.

⁵ Jako výrazné příklady studie uvádí UNICEF, UNDP, Finsko, Švédsko, Nizozemsko, Rakousko a Švýcarsko.

⁶ Sen (1999: 15-17), který za důležitou součást hospodářského rozvoje považuje zvyšování tzv. ekonomické bezpečnosti řadových obyvatel, tuto tezi vyvrací s využitím příkladu hladomoru. Hladomor se podle něj v minulosti objevoval v zemích pod koloniální nadvládou nebo s autoritářským či totalitním politickým zřízením, neboť jejich špičky jím nebyly bezprostředně ohroženy a neměly tudíž motivaci, aby se mu snažily předcházet.

představu, že jde především o zvyšování příjmu méně vyspělých zemí a jejich obyvatel a o růst ekonomické úrovně, případně životní úrovně, který s ním úzce souvisí. Rozvoj se zde spojuje s odstraňováním dalších důsledků nízkého stupně rozvinutosti, projevujících se především u řadového obyvatelstva – bídy a nedostatku, ponížení, podřadného postavení ve společnosti, případně izolace, fyzické slabosti a zranitelnosti, nedostatku moci a neslyšitelnosti hlasu v politickém dění apod. Nesměřuje tedy jen k ekonomickým změnám, ale rovněž k dalekosáhlým změnám společenským, spojeným i s institucionálními změnami ve státním aparátu. Změny mají směřovat jednak k tomu, aby byla lidská práva obsažená v různých mezinárodních instrumentech promítnuta do vnitrostátní legislativy respektována v praxi, ale i k tomu, aby si jejich přímí nositelé, řadoví příslušníci všech vrstev společnosti, svá práva uvědomovali, dokázali je realizovat a profitovali z nich (Chambers 1995: 179-182), (IBRD 2000: 7-9).

Vedle uvedených faktorů se do HRBA promítají i sílící tlaky na celkové zefektivnění pomoci poskytované třetímu světu, na výraznější zaměření pomoci k boji proti chudobě a bídě a na zvyšování podílu vynakládaných finančních prostředků na HNP dárcovských zemí⁷, s cílem dosáhnout hranice 0,7 % stanovené už v 70. letech minulého století OSN. Kromě OSN a OECD tento trend udává též Mezinárodní měnový fond a IBRD. Pro zvýšení účinnosti pomoci tyto mezinárodní organizace usilují zejména o zlepšení dělby práce mezi dárci, což jasně vyjadřuje „Pařížská deklarace o efektivitě pomoci“ z roku 2005.

Ne všechny z nových trendů se však pro integraci lidských práv do rozvojové problematiky, resp. pro skutečné uplatňování HRBA, jeví jako příznivé. Ekonomové např. v současnosti vyzdvihují odklon od dosavadní projektové pomoci k podpoře rozpočtové nebo sektorové, v rámci níž poskytovatelé rozvojové pomoci poskytují prostředky do rozpočtů rozvojových zemí, ale jejich vlády samy rozhodují, jak tyto prostředky budou využity. Odborníci zaměření na lidská práva naopak namítají, že tento typ omezuje možnost zapracování cílů v oblasti lidských práv, i když jistý prostor by mu mohl vytvořit politický dialog. Na významu pak znovu získává kondicionalita, ale i její využití má v těchto případech rovněž své limity. Přerušení rozpočtové podpory totiž zpravidla přímo dopadá i na nejchudší vrstvy obyvatelstva (Piron; Watkins 2004), (Němečková 2007).

Podstatu HRBA představuje odmítnutí představy, že ekonomický rozvoj spojený se životních podmínek řadového obyvatelstva a respektování lidských práv představuje dva odlišné cíle, které je třeba naplňovat odděleně a mezi jejichž naplněním může existovat časová posloupnost. Tato představa je

V demokratických režimech, kde je tendence k prevenci vzhledem k možnosti formulace politických požadavků zdola mnohem vyšší, hladomor dosud nebyl zaznamenán.

⁷ Tento ukazatel nepřímě odráží i objem multilaterální pomoci, neboť mezinárodní organizace ji realizují z prostředků uvolněných členskými státy.

nahrazena pojetím obou veličin jako spojených nádob. Lidská práva se zde neprezentují jako výdobytek přicházející s určitým (vyšším) stádiem rozvoje. Naopak na všech jeho úrovních hrají významnou roli v životě každého jednotlivce. Umožňují mu vznášet politické požadavky a upozorňovat na své problémy, čímž zajišťují, že se dostane pozornosti též jeho ekonomickým problémům a potřebám. Zároveň přispívají i k formování celospolečenských představ o ekonomických a sociálních potřebách. Tím ovlivňují též směr a podobu rozvoje (Sen 1999: 147-148), (Nussbaum 1997: 286).

Důsledkem uvedeného chápání je závěr, že s podporou lidských práv nelze otálet. Musí být realizována bezprostředně, a to pokud možno v rámci všech rozvojových programů.

2 Pojetí HRBA z pohledů různých aktérů rozvojové pomoci

2.1

Mezinárodní mezivládní organizace

Právě zmiňované logice odpovídá pojetí HRBA v praxi některých mezinárodních mezivládních organizací. Např. OSN a její odborné i přidružené organizace již od roku 2003 vycházejí z dokumentu označeného jako „Přístup založený na lidských právech – směrem ke společnému chápání v agenturách OSN“, která vznikl s přispěním předních univerzit v Princetonu a Stanfordu. Tento dokument charakterizuje HRBA třemi základními znaky:

„1. Všechny programy rozvojové spolupráce, politik a technické pomoci by měly podporovat realizaci lidských práv tak, jak jsou zakotvena ve Všeobecné deklaraci lidských práv a dalších mezinárodních instrumentech k ochraně lidských práv.

2. Standardy ochrany lidských práv obsažené ve Všeobecné deklaraci lidských práv a dalších mezinárodních instrumentech k ochraně lidských práv a principy, které z nich vyplývají řídí veškerou rozvojovou spolupráci a její programování ve všech sektorech a ve všech fázích programové přípravy.

3. Rozvojová spolupráce přispívá k rozvoji schopnosti dostát závazkům, pokud jde o nositele povinností, a/nebo schopnosti uplatnit svá práva, pokud jde o jejich nositele.“ (The Human Rights-Based Approach to Development Co-operation – Towards a Common Understanding among UN Agencies, cit. dle (OECD 2006, Annex: 166).

Objevují se ovšem i případy, kdy se mezivládní organizace poněkud zdráhají hovořit jazykem lidských práv, protože se k tomu necítí být zmocněny svým mandátem, nebo kdy se od výše zmíněného pojetí HRBA jinak výrazně odchyľují. Např. Výbor pro rozvojovou spolupráci OECD ještě v roce 2001 v „Pokynech ke snižování bíd“ HRBA vymezoval jako „opatření k posilování

soudů a dalších institucí, pokud se týče schopnosti podporovat a chránit universální práva mužů a žen zahrnující mimo jiné právo na informace, právo na patřičnou práci a právo na sdružování v odborech“, což odpovídá spíše pozitivní podpoře lidských práv než přístupu založenému na lidských právech. Publikací „Integrace lidských práv do rozvoje“ se však i tato organizace přihlásila k pojetí, které se prosadilo v systému OSN (OECD 2006). Evropská unie zase spíše než o HRBA hovoří o začleňování lidských práv do hlavního proudu svých aktivit⁸. Její koncepce však vyplývá ze skutečnosti, že jako mezinárodní těleso sui generis musí lidská práva zohledňovat nejen v rozvojové politice, ale ve všech svých vnitřních i vnějších činnostech (viz např. Williams 2005).

Značná opatrnost je již delší dobu zřejmá v přístupu IBRD k jednotlivým státům. Zde se spíše než lidská práva zdůrazňuje dodržování mezinárodně právních závazků (OECD 2006). V aktivitách obecnější povahy se však prvky HRBA začínají rovněž postupně objevovat. Např. studie „Hlasy chudých“ z roku 2000 označila snahy o zvyšování respektu k lidským právům ze legitimní součásti boje proti chudobě (a tudíž i rozvojové spolupráce a pomoci). Zpráva Realizace práv prostřednictvím sociálních záruk z letošního února (IBRD 2008) přímo zkoumá uplatnění HRBA v sociálních politikách vybraných zemích Latinské Ameriky a v JAR.

V roce 2005 navíc IBRD v rámci výzkumu věnovaného problematice udržitelného, zodpovědného a vyváženého rozvoje zveřejnila koncepci tzv. sociálního rozvoje. Jde o rozvoj založený na principech začlenění, soudržnosti společností a zodpovědných institucí. Začlenění znamená, že každý jednotlivec má stejné příležitosti, které mu umožňují přispívat k sociálnímu a ekonomickému rozvoji, a požívat prospěch z jejich výsledků. Za soudržné se považují společnosti umožňující jak mužům, tak i ženám, aby společným úsilím dosáhli naplnění svých potřeb a lišících se zájmů. Zároveň je pro ně charakteristické řešení problémů pokojnou cestou, čímž přispívají k zachování míru a bezpečnosti. Zodpovědné instituce se vyznačují transparentností a efektivním, účinným a spravedlivým naplňováním veřejných zájmů. Je zřejmé, že se uvedené pojetí v některých aspektech kryje s HRBA, i když tato souvislost studií není přímo vyjádřena (IBRD 2005: 2).

2.2 Státy

Rozdíly lze pozorovat i na úrovni jednotlivých států – poskytovatelů bilaterální rozvojové pomoci, resp. jejich ministerstev a specializovaných organizací. Podle OECD (2006: 27) lidská práva nejsou téměř dávána do souvislosti s rozvojovou pomocí např. v prohlášeních americké a australské agentury pro mezinárodní rozvoj. Také Japonsko v prohlášeních a dalších dokumentech věnovaných rozvojové pomoci neoperuje s lidskými právy. Využívá však koncept tzv. lidské

⁸ Human rights mainstreaming.

bezpečnosti⁹, za jehož součásti se považují svoboda od nedostatku a svoboda od strachu.

Oproti tomu Bílá kniha „Odstraňování chudoby ve světě: výzva pro 21. století“ publikovaná v roce 1997 britským ministerstvem pro mezinárodní rozvoj (DFID) zavádí jako součást eticky orientované zahraniční politiky vyhlášené bývalým ministerským předsedou Tonyho Blairem nový typ rozvojového partnerství, založeného mimo jiné i na jisté kondicionalitě v oblasti lidských práv. Předpokládá se, že příjemci britské rozvojové pomoci akceptují miléniové cíle OSN a respektují, že z ekonomického růstu, který podporuje Velká Británie, musejí mít užitek nejchudší vrstvy obyvatelstva. Zároveň mají dodržovat principy dobré správy věcí veřejných a podporovat občanská, politická, ekonomická, hospodářská a sociální práva. V neposlední řadě bílá kniha zdůrazňuje potřebu podporovat občanskou společnost a napomáhat utváření nevládních organizací v rozvojových zemích. Ze strategických dokumentů je pro oblast lidských práv nejvýznamnějším dokument o cílech v oblasti lidských práv z roku 2000 nazvaný „Realizace lidských práv chudého obyvatelstva“¹⁰. Dokument formuluje tři základní principy v oblasti začleňování lidských práv do rozvojové spolupráce, které se v mnohém blíží o něco mladší koncepci prezentované IBRD, která byla přestavena v předcházející části. Jde o:

- participaci – umožnit obyvatelstvu rozvojových zemí realizovat svá práva, získávat informace o procesech a přímo se i účastnit rozhodovacích procesů, které ovlivňují životy jednotlivců,
- začlenění – budování společností založených na principu rovnosti a nediskriminace, které respektují veškerá lidská práva pro všechny jednotlivce,
- plnění závazků – posilování institucí a politik, které zajišťují ochranu a realizaci lidských práv státy (DFID 2000).

Švédsko zahájilo vytváření pevné spojnice mezi rozvojovou politikou a lidskými právy v roce 1997 vládními sděleními „Lidská práva a zahraniční politika“ a „Demokracie a lidská práva ve švédské zahraniční politice“. Ve stejné době toto propojení předznamenala i Švédská agentura pro mezinárodní rozvojovou spolupráci (SIDA), přes níž od poloviny 90. let minulého století prochází převážná část prostředků uvolňovaných na rozvojovou pomoc švédskou vládou. Podle akčního plánu „Svoboda a mír: Program SIDA pro mír, demokracii a lidská práva“ mají být lidská práva zohledňována v celém spektru (tj. politická a občanská stejně jako ekonomická, kulturní a sociální). Kromě toho dokumenty zdůrazňují principy rovnosti a nutnosti bojovat proti různým formám diskriminace. Vládní sdělení „Švédská politika pro globální rozvoj“ z roku 2003 (Government of Sweden 2003) označuje lidská práva za jednu ze dvou

⁹ Human security – blíže k tomuto pojmu viz např. Weissová (2006).

¹⁰ K dalším strategiím relevantním pro lidská práva patří např. Výzva všeobecného základního vzdělání (DFID 2001) nebo Více zdraví pro chudé (DFID 2000).

základních perspektiv švédské rozvojové spolupráce. Jako její klíčové principy pak zmiňuje:

rovnost v důstojnosti a právech,
participaci,
otevřenost,
transparentnost a zodpovědnost.

Vedle obecného začleňování lidských práv do rozvojové pomoci Švédsko vyzdvihuje rovněž některá specifická témata. Už v roce 1997 začala SIDA realizovat akční program zaměřený na rovné postavení mužů a žen. V roce 2005 mu pak dala podobu politiky „Podpory rovnosti pohlaví v rozvojové spolupráci“. Na základě vládního prohlášení „Práva dítěte jako perspektiva rozvojové spolupráce“ se ve čtyřech prioritních oblastech – zdravotnictví a zdravotní péče, sociálních reformách, vzdělávání a pomoci znevýhodněným osobám – začalo také dlouhodobě a systematicky přihlížet ke zlepšování postavení dětí ve společnosti.

Norská vláda se k HRBA přihlásila v „Akčním plánu lidských práv“ v prosinci 1999, když zde výslovně zmínila, že *„mír, demokracie a lidská práva představují základní podmínky pro udržitelný rozvoj“* a tudíž musejí být *“začleněny do rozvojové pomoci jak v globálním měřítku, tak ve vztahu ke každé přijímající zemi“*. Norská agentura pro rozvojovou spolupráci NORAD pak ze stejného principu vyšla při přípravě strategie pro léta 2000-2005. V návaznosti na ni vydala pro své zaměstnance i příručku pro hodnocení dopadu jednotlivých projektů v oblasti lidských práv (Norad 2001). Zde podobně jako vláda v uvedeném prohlášení zdůrazňuje, že se lidská práva musejí stát integrální součástí rozvojové pomoci a všech úrovní jejího programování a projektové přípravy. Aplikace HRBA je zde označována jako hodnocení lidských práv, neboť se má primárně sledovat, nakolik rozvojová pomoc přispívá ke zlepšení v oblasti lidských práv, případně jak dalece může vést ke zhoršení. Důraz je kladen zejména na tři aspekty:

soulad projektů se závazky přijímajícího státu vyplývající ze smluv o lidských právech, k nimž přistoupil,
zvyšování povědomí o lidských právech mezi obyvatelstvem přijímající země, případně u dalších cílových skupin,
zlepšení možnosti skutečné realizace mezinárodně uznaných a garantovaných lidských práv pro cílové skupiny (případně další skupiny obyvatel, jichž se dotýká) (NORAD 2001: 16).

Velmi široké spektrum přístupů je možné najít u nevládních subjektů, působících jak na území jednotlivých dárcovských států, tak v širším mezinárodním měřítku. Studie Mitlinové a Patelové (2005) sleduje uvedenou skutečnost v rámci sítě nevládních organizací Shack/Slum Dwellers International (SDI) zastřešující nevládní organizace, které se v celkem dvanácti zemích Afriky, Asie a Latinské Ameriky zabývají situací chudého obyvatelstva ve

městech. Ačkoli mezi těmito organizacemi existuje velmi úzká spolupráce i výměna informací a zkušeností, autorky pozorují četné odlišnosti v chápání významu státu a státních institucí v rámci HRBA, v náhledu na vztah ekonomických a politických nástrojů pro zlepšování situace v oblasti lidských práv a v míře důrazu kladené na práva jednotlivce a práva některých skupin (žen) (Mitlin; Patel 2005: 10-13).

3 Dopady HRBA na úrovni plánování rozvojové pomoci

3.1 Lidská práva jako cíl nebo jako základna rozvojové pomoci

Z praktického hlediska je třeba rozlišit, zda aplikace HRBA vede k tomu, že jsou lidská práva zařazena mezi cíle, které rozvojová pomoc sleduje, nebo že začínají být chápána jako jeden ze základních předpokladů její účinnosti a efektivnosti. Tato skutečnost může významně ovlivnit podobu konkrétních rozvojových programů a plánů.

Chauffor (2006) vliv způsobu začlenění demonstruje na příkladu ekonomických a sociálních práv a podpory hospodářského růstu. První přístup (označený jako „růst pro práva“) vede k formulaci takové růstové politiky, která by zlepšovala situaci nejchudších vrstev obyvatelstva a postupně mu tak umožnila svá práva realizovat. Uskutečňuje se především v ekonomické sféře a podle toho, z jakých teoretických předpokladů vychází je jeho hlavním snahou zlepšování fungování tržního hospodářství nebo naopak zvyšování efektivních zásahů do ekonomiky. Druhý přístup („růst vycházející z práv“) za součást prorůstové politiky od samého počátku vidí posilování úlohy států při vytváření legislativních a administrativních předpokladů pro zajištění takových principů, jakými je např. ochrana osobnosti, ochrana vlastnictví, svoboda volby, svobodná směny, případně stabilní a transparentní podmínky pro podnikatelské aktivity.

Chauffor má za to, že poskytovatelé rozvojové pomoci ve vizích svého působení ve třetím světě v současnosti úhnou k prvnímu přístupu. Prosazování druhého přístupu je podle něj zatím spíše záležitostí zastánců lidských práv. I když může být v mnohém podnětné pro společenství dárců, jeho vliv je zde omezený. Z porovnání výše uvedených pojetí HRBA je však zřejmé, že v širším kontextu k prvnímu přístupu mají blíže mezinárodní organizace s širšími kompetencemi v ekonomické sféře a limitovanými možnostmi v politických oblastech. Státy, které mohou rozvojovou pomoc doplnit politickým dialogem, spíše uplatní prvky druhého přístupu. Jasným důkazem je výše uvedená triáda participace – začlenění - plnění závazků formulovaná britským DFID nebo snaha o zlepšení možností skutečné realizace mezinárodně garantovaných a uznaných práv deklarovaná agenturou NORAD.

3.2 Pozice lidských práv v rozvojových projektech mezinárodních mezivládních organizací

Vedle náhledu na lidská práva jako na cíl nebo na předpoklad účinnosti rozvojové pomoci je třeba rozlišit zda praktická aplikace HRBA vede k systematickému začleňování lidských práv do všech rozvojových projektů a plánů, nebo zda se promítá jen do jejich části, případně jak se odráží v její evaluaci.

Poměrně vysoká pozornost je lidským právům věnována v Obecném hodnocení zemí¹¹ a v tzv. Rámcích rozvojové pomoci¹² vypracovávaných OSN. Většina z nich obsahuje hodnocení situace v oblasti lidských práv obsažených v dokumentech, které sledované země ratifikovaly, identifikuje příčiny nedostatků a možné cesty k jejich odstraňování. Přitom si všímá jak nedostatku politické vůle států, tak jejich nedostatečných kapacit např. při poskytování základního vzdělání nebo zdravotní péče. Zároveň sleduje i příčiny spočívající v kulturních charakteristikách a v tradicích příslušných společností, které často ovlivňují nerovné postavení některých skupin obyvatelstva – např. dětí a žen. Z nich pak vychází široká škála konkrétních opatření sahající od doporučení v politické a právní sféře k podpoře role státu v problémových oblastech (školství, zdravotnictví) až po podporu občanské společnosti a jejích kontaktů s demokratickým světem (ambasádami, představiteli mezinárodních institucí, nevládních organizací).

William O'Neill, který v roce 2004 provedl analýzu „Obecného hodnocení“ a „Rámců rozvojové pomoci“ z hlediska HRBA, konstatoval, že vůle k začleňování aspektů lidských práv do rozvojové pomoci je v rámci OSN vysoká a že se skutečně odráží i v praxi. Zároveň přístup OSN označil za poměrně ambiciózní. Jeho nedostatky však spatřoval v malém využití regionálních instrumentů sloužících k ochraně lidských práv a v nedostatečném napojení na monitorovací mechanismy fungující na základě úmluv o lidských právech, k jejichž vzniku v minulosti OSN přispěla – Výboru pro lidská práva nebo výboru proti mučení (O'Neil 2004).

Evropská unie klade na lidská práva v rámci systematizované soustavy strategií pro třetí země¹³ a pro jednotlivé regiony. Na základě pracovního dokumentu Evropské komise z roku 2000 (Commission Staff Working Paper 2000), který představoval jeden z příspěvků k reformám rozvojové spolupráce využívá pro strategie jednotnou strukturu:

- rozvojové cíle EU/ES,
- rozvojová agenda přijímací země,

¹¹ Common Country Assessments.

¹² Development Assistance Frameworks.

¹³ Country Strategy Papers.

analýza politické, ekonomické a sociální situace,
přehled ukončených a probíhajících rozvojových programů EU,
členských států a dalších dárců,
strategie EU, národní indikativní program.

Lidská práva, zejména dodržování a implementace mezinárodních závazků, respektování občanských svobod, monitorování situace v oblasti lidských práv apod., se sledují v rámci analýzy politické, ekonomické a sociální situace. Při rozdělování rozvojové pomoci pak Evropská komise přihlíží ke změnám, k nimž došlo v oblasti lidských práv a jejich institucionálního zabezpečení.

Naopak ve strategiích ke snižování bíd¹⁴ IBRD jsou lidská práva obsažena spíše implicitně. Souvisí s nimi princip participace, který patří k jedním ze základních principů při sestavování strategií. Částečně se jich týkají též pasáže věnované otázkám dobré správy veřejných věcí (good governance). Souvisí s nimi též analýza postavení mužů a žen ve společnosti. I v IBRD však v současnosti existuje tlak na to, aby se pozornost věnovaná lidským právům rozšiřovala. Jak již bylo zmíněno v subkapitole 2.2, takový posun ale není v souladu s platným zněním mandátu organizace, obsaženém v její zakládající listině. Proto se hledají možné nové výklady příslušných ustanovení, případně se zvažuje možnost doplnků listiny.

3.3 Státy

DFID poskytování pomoci plánuje strategiemi a plány pro jednotlivé země, plány sektorovými a tematickými a plány pro spolupráci s multilaterálními organizacemi. Většina plánů obsahuje i cíle v oblasti lidských práv, i když nejde o povinnou součást a její podoba není zcela sjednocena.

V dokumentech pro jednotlivé země se lidská práva objevují buď v podobě tzv. strategického přístupu nebo přístupu integrujícího. V případě strategického přístupu¹⁵ plán vychází ze zkušeností a analýz týkajících se situace v oblasti lidských práv v dané zemi. Lidská práva jsou jedním ze základních stavebních kamenů strategie a systematicky prostupují většinu jejích součástí. V případě integrujícího přístupu¹⁶ jsou ve strategii zohledněna, ale jen v dílčích otázkách. Podle Pironové a Watkinse (2004) lidská práva hrají určitou roli v rozhodování, zda rozvojovou pomoc určité zemi poskytnout či neposkytnout a stále více ovlivňují také výběr jejích konkrétních příjemců – součástí občanské společnosti nebo státních orgánů.

¹⁴ Poverty Reduction Strategy Papers.

¹⁵ Např. Peru, Bolívie, Bangladéš a další.

¹⁶ Malawi, Rwanda, Čína a další.

Švédsko považuje zahrnování lidských práv do plánů pomoci pro jednotlivé přijímající země za jeden ze základních nástrojů států. Přitom, jak již bylo řečeno výše, se soustředí jak na lidská práva obecně, tak na práva dítěte a současně i na další související otázky – demokratizační procesy a rovné příležitosti ve společnosti a humanitární pomoc.¹⁷ Švédská rozvojová agentura SIDA je navíc poměrně aktivní při hledání nových metod podpory lidských práv. Kromě toho v poslední době intenzivně studuje možnosti evaluace podpory lidských práv v rámci rozvojové spolupráce a tím i dosahování jejich větší efektivity.

Základní vodítko pro začlenění lidských práv do konkrétních programů a plánů vytvořil v roce 2001 „Průvodce pro analýzu zemí z perspektivy demokratického vládnutí a lidských práv“ sestavený SIDA ve spolupráci s ministerstvem zahraničí na základě několikaletého testování v Zimbabwe. Šlo o jakýsi dotazník zaměřený na klíčové otázky problematiky lidských práv – vedle stavu ratifikace a realizace mezinárodních dokumentů o lidských právech např. na problematiku bezpečnosti a osobní integrity jednotlivce, rodinný život, nediskriminaci, životní standard nebo úroveň vzdělanosti. Jeho využití však nebylo povinné.

K posílení pozice lidských práv došlo v letech 2003-2005 díky několika souvisejícím dokumentům – již zmiňovanému vládnímu prohlášení „Švédská politika pro globální rozvoj“ (Government of Sweden 2003), „SIDA v akci“ (SIDA 2005a) a „Analýza k redukci bídy na úrovni států“ (SIDA 2005b). Lidská práva však stále nepředstavují nezbytnou součást všech aktivit. Stejně tak úředníci zodpovědní za přípravu a implementaci rozvojových projektů nejsou v otázkách lidských práv povinně školeni. Možnosti studia a tréninku se však v rámci SIDA neustále rozšiřují (OECD 2006: 94-102).

Manuál norské rozvojové spolupráce z roku 2005 uvádí jako nedílnou součást přípravy rozvojové pomoci zhodnocení politické situace v cílovém státě v rámci předběžného dialogu s partnery – příjemci rozvojové pomoci – a v rámci analýzy udržitelnosti a rizik připravovaných projektů (NORAD 2005a: 10, 14-15). Toto hodnocení má ovšem velmi obecný charakter a jeho hlavním účelem je stanovit, zda je v některých oblastech (včetně lidských práv) nutná podrobnější analýza.

Jak v tomto obecném přehledu, tak při podrobnějších analýzách jsou lidská práva zařazena k obecným kritériím udržitelnosti projektů. Zároveň se mezi specifickými kritérii sleduje problematika rovnosti mužů a žen a zlepšování postavení žen ve společnosti, národnostní a etnické otázky, postavení různých sociálních skupin, postavení odlišných věkových skupin apod. Praktický průvodce hodnocením udržitelnosti (NORAD 2005b) se však zaměřuje

¹⁷ The Development Dimension. Integrating Human Rights into Development. Donor approaches, experiences and challenges 2006.

především na tyto specifické otázky a lidská práva v jejich obecné podobě nepodchycuje. U nich se vychází z manuálu pro hodnocení situace v oblasti lidských práv, zmiňované v předcházející části.

Všechny tři sledované země se současně zabývají hodnocením pokroků v oblasti lidských práv, jichž bylo s jejich podporou dosaženo. Jejich evaluační činnost se však shodně nachází ve stádiu hledání adekvátních kritérií a metod, které by umožnily zachytit dopady rozvojové pomoci realisticky. Zejména se soustředí na to, jak izolovat vliv vlastní podpory od podpory ostatních států a jak prokázat, že mezi jejich podporou a pokrokem v oblasti lidských práv skutečně existuje příčinná souvislost. Zároveň podléhají evaluacím mezinárodních organizací a neustálému sledování nevládního sektoru.

Obdobnou situaci lze opět pozorovat i u nevládních subjektů. Na rozdíl od států, případně mezivládních organizací, jejichž rozvojová pomoc musí pokrývat široké spektrum oblastí, je však pro nevládní subjekty často příznačná specializace. Některé oblasti přitom svým charakterem k HRBA přímo vybízejí. Již zmiňované organizace sdružené v síti SDI, které sledují Mitlinová a Patelová (2005), se v rámci své činnosti snaží o aktivizaci obyvatelstva chudých částí velkých měst při řešení otázek bydlení. Usilují o vznik občanských organizací, které budou vstupovat do kontaktu s orgány státní správy a místní samosprávy, vznášet požadavky a řešit problémy s bydlením spojené. Tím přímo směřují ke zmocnění a participaci, tj. k základním principům HRBA, tak jak byly představeny v předcházejících částech a HRBA přirozeně prostupuje většinou jejich projektů.

Naopak evaluace Norské lidové pomoci, tj. jedné pěti nejvýznamnějších norských nevládních organizací zaměřených na rozvojovou pomoc s velmi širokou geografickou i tematickou pozorností, provedená v roce 2007 agenturou NORAD, ukázala, že se v této organizaci paralelně existuje několik koncepcí HRBA, z nichž některé mají pouze omezené praktické dopady. Na lidská práva se tak kladl odlišný důraz v jednotlivých stádiích přípravy různých programů. Často se lišilo právě jejich začlenění mezi nástroje nebo cíle a evaluace logicky ve svých závěrech doporučila přístup sjednotit (Kruse; Forss 2007).

Závěr

Je zřejmé, že řada poskytovatelů rozvojové pomoci se v současnosti posunula od podmiňování této formy spolupráce se státy třetího světa určitým pokrokem v oblasti lidských práv, jež bylo příznačné pro poslední dekádu minulého století zejména její druhou polovinu. Pokročilejším stupněm se stává široké zohledňování lidských práv v různých stádiích a aspektech rozvojových projektů. Nelze však říci, že by se v mezinárodním měřítku jednalo o zcela

jednotnou praxi. Označení HRBA – Human Rights Based Approach – je tedy poněkud zavádějící. Spíše než o *přístupu* založeném na lidských právech by tedy bylo přesnější hovořit o *přístupech* – HRBA_s – Human Rights Based Approaches.

Z předcházejícího textu vyplývají některé ukazatele, na základě kterých lze mezi různými HRBA_s rozlišovat. Zejména se jedná o:

- vymezení základních principů HRBA_s, úzce související i s rozsahem práv, která se v rámci něj sledují,
- zařazení lidských práv mezi cíle nebo mezi nástroje rozvojové pomoci,
- zohledňování lidských práv ve všech aktivitách nebo pouze v části aktivit příslušného poskytovatele rozvojové pomoci.

Zároveň se ukazuje, že u řady poskytovatelů rozvojové pomoci existují značné rozdíly mezi jejich rétorikou a praktickým uplatňováním HRBA_s. Z prohlášení o uplatňování HRBA_s v rámci rozvojové pomoci většinou vyplývá, že by měla tento přístup měl být realizován v celém jejím spektru. V praxi však převažují případy, kdy se HRBA_s využívají pouze u části projektů. Jde především o takové projekty, které svým charakterem s lidskými právy úzce souvisejí neboť směřují např. do zdravotnictví, školství nebo sociálního sektoru. V této stati je uvedená skutečnost dokumentována na ukázkách z nevládního sektoru. Jedná se však o obecnější jev pozorovatelný i u států a mezinárodních organizací, i když existují výjimky, kde se aplikace HRBA zdařila např. v rámci reformy veřejných financí a daňových systému.

Z tohoto pohledu jsou s HRBA spojeny četné výzvy do budoucnosti. Přestože jde o koncepci poměrně mladou, lze však říci, že se jí daří poměrně dynamicky uskutečňovat. HRBA je tedy třeba zároveň považovat již i za realitu dneška, byť s mnoha nedokonalostmi a mnoha úkoly, které na své naplnění teprve čekají.

Literatura:

DFID (20001): *The challenge of universal primary education*. London: DFID.

IBRD (2000): *Voices of the Poor: Can Anyone Hear Us*. New York: World Bank, OUP.

IBRD (2005): *Empowering People by Transforming Institutions: Social Development in World Bank Operations*. New York: IBRD.

IBRD (2008): *Realizing Rights through Social Guarantees: An Analysis of New Approaches to Social Policy in Latin America and South Africa*. Report, No. 40047 – GLB. New York: IBRD.

Government of Sweden (2003a): *Human Rights in Swedish Foreign Policy*. Government Communication, No. 2003/04:20, Stockholm.

Government of Sweden (2003b): *Shared Responsibility: Sweden's Policy for Global Development*. Government Bill, No. 2002/03:122, Stockholm.

Guidelines for implementation of the Common Framework of the Country strategy papers. Secretariat of the IQSG, D(2002), 4.5.2001.

http://ec.europa.eu/external_relations/reform/document/framecsp_06_01.pdf

CHAMBERS, R. (1995): *Poverty and Livelihoods. Whose reality counts? Environment and Urbanisation*, vol. 7, No. 1, pp. 173-204.

<http://eau.sagepub.com/cgi/reprint/7/1/173>.

CHAUFFOR, J. P. (2006): *Pro-Human Rights Growth Policies*. Development Outreach, Special Report – Human Rights and Development. New York: World Bank Institute.

KRUSE, S.-E.; FORSS, E. (2007): *Organisational Performance Review of Norwegian People's Aid*. Synthesis Report. NORAD Report 4/2007. Oslo: NORAD. http://www.norad.no/items/8158/38/0516917590/1_Organisational%20Performance%20Review%20of%20Norwegian%20Peoples%20Aid%20-%20Synthesis%20Report.pdf.

MITLIN, D.; PATEL, S. (2005): *Re-interpreting the rights-based approach. A grassroots perspective on rights and development*. Global Poverty Research Group. Working Paper 022.

http://www.sdinet.co.za/mod/publications/uploads/reinterpreting_the_rights_based_approach_a_grassroots_perspective.pdf.

NĚMEČKOVÁ, T. (2007): Rozpočtová a sektorová podpora jako nové nástroje rozvojové spolupráce – perspektiva EU. *Working papers Fakulty mezinárodních vztahů*, 1:14.

NUSSBAUM, M. C. (1997): Capabilities and Human Rights. *Fordham Law Review*. 66: 2, pp. 273-300.

NORAD (2001): *Handbook in Human Rights Assessment. State Obligations, Awareness and Empowerment*. Oslo: NORAD.

<http://www.norad.no/items/968/38/9556558330/Handbook%20in%20human%20rights%20assessment.pdf>.

NORAD (2005a): *Development Cooperation Manual*. Oslo: The Norwegian Ministry of Foreign Affairs.

NORAD (2005b): *Assesment of sustainability Elements: Key Risk Factors*.

Oslo: The Norwegian Ministry of Foreign Affairs.

http://www.norad.no/items/8125/38/2106442416/Assessment%20of%20Sustainability%20Elements-Key%20Risk%20Factors_Practical%20Guide.pdf.

OECD (2001): *The DAC Guidelines on Poverty Reduction*. Paris: OECD

<http://www.oecd.org/dataoecd/47/14/2672735.pdf>.

OECD (2006): *Integrating Human Rights into Development. Donor Approaches, Experiences and Challenges*. Paris: OECD Publishing.

O'NEILL, W. G. (2004), *Human Rights-Based Approach to CCA and UNDAF: Good Practices and Lessons Learned from the 2003 Roll-outs*. New York: Office of the UN High Commissioner for Human Rights.

PIRON, H.; WATKINS, F. (2004): *DFID Human Rights Review, A review of how DFID has integrated human rights into its work*. London: Overseas Development Institute.

<http://www.dfid.gov.uk/Pubs/default.asp?move=20&TypeID=0&TopicID=30&CountryID=0&LanguageID=0&YearID=0&FreetextID=0&Listby=date>.

SEN, A. (1999): *Development as Freedom*. New York: A. Knopf.

SIDA (2001): *Country Strategy Development: Guide for Country Analysis from a democratic Governance and Human Rights Perspective*. Stockholm: SIDA.

SIDA (2005a): *SIDA at Work: A Guide to Principles, Procedures and Working Methods*. Stockholm: SIDA.

SIDA (2005b): *Country Level Analysis for Poverty Reduction*. Methods Dokument. Stockholm: SIDA.

TOMASEVSKI, K. (1995): International Development Finance Agencies. In: EIDE, A.; KRAUSE, C.; ROSAS, A. (eds.) (1995): *Economic, Social and Cultural Rights*. Dordrecht: Martinus Nijjhof Publisher, pp. 403-414.

UVIN, P. (2004): *Human Rights and Development*. Bloomfield: Kumarian Press.

WEISSOVÁ, Š. (2006): Lidská bezpečnost – pojetí a strategie: komparace přístupů členských států Evropské unie angažujících se v Human Security Network. *Mezinárodní vztahy*. 41:1, s. 58-73.

WILLIAMS, A. (2005): *EU Human Rights Policies. A Study in Irony*. Oxford: Oxford University Press.

University of Economics, Prague
Faculty of International Relations
Náměstí Winstona Churchilla 4
130 67 Prague 3
<http://vz.fmv.vse.cz/>

Vydavatel: Vysoká škola ekonomická v Praze
Nakladatelství Oeconomica

Tisk: Vysoká škola ekonomická v Praze
Nakladatelství Oeconomica

Tato publikace neprošla redakční ani jazykovou úpravou

ISSN 1802-6591